

De lijst met recente literatuurgegevens die elk hoofdstuk afsluit kan de geïnteresseerde lezer verder behulpzaam zijn. We missen een algemene slotbeschouwing.

Afgezien van een paar schaduwzijden levert dit vlot leesbare, algemeen oriënterende boekje een waardevolle bijdrage tot een beter begrip van enkele topics rond taalvariatie en -verandering. In de relatief korte tijd die het lezen ervan vergt, zal de lezer een aantal belangwekkende concepten en inzichten verwerven. Samenvattend willen we *Onze veranderende taal* aanbevelen als een interesse-stimulerend werkje voor de oningewijde leek en als refresher voor hen die reeds enigszins vertrouwd zijn met deze materie.

J. Daan, K. Deprez, R. van Hout, J. Stroop
Onze veranderende taal
Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1985
Aula Pocket 757

kort & krachtig

leesvoer

Van apekop tot zielepoot

Taalkunde werd linguïstiek, en toen daarin allerlei aspecten niet aan bod kwamen die bij de studie van taal toch van belang zijn, kwam de 'sociolinguïstiek' op. Tien jaar terug fulmineerde de Duitse taalkundige Utz Maas tegen deze specialisering in de taalwetenschap en de 'arbeidsdeling' bij de bemoeienis met taalproblemen (1976, p. 225). Sneerend sprak Maas over 'een aanmatigende nieuwe discipline'. *Van apekop tot zielepoot* is een studie die vroeger taalkundig zou heten, maar die nu gesitueerd wordt 'in het kader van de sociolinguïstiek, de wetenschap waarin het verband tussen taal en maatschappij wordt bestudeerd'. Ook Frank Jansen (op het ogenblik werkzaam bij de afdeling taalbeheersing van de vakgroep Nederlands aan de Rijksuniversiteit Leiden) voelt zich, vanuit een ander kader overigens dan Utz Maas, niet gelukkig met de ontwikkelingen in dit vakgebied: 'Aan dit boekje ligt wrevel ten grondslag, wrevel over de gang van zaken in de sociolinguïstiek'. Jansens wrevel komt voort uit het feit dat er binnen de gangbare benaderingen in de sociolinguïstiek te weinig aandacht is voor *betekenis*. In *Van apekop tot zielepoot* wordt getracht in deze lacune te voorzien door een behandeling van 'persoonsaanduidingen', meer specifiek woorden als *kniesoer*, *zeurpiet* en *zuurpruim*. De reden om in deze 'betekenissociolinguï-

tiek' (zoals Jansen het noemt) juist dit onderwerp te behandelen is, dat als je wilt nagaan hoe de opbouw van onze maatschappij in de taal tot stand komt, je het beste kunt beginnen bij woorden voor de mensen zelf.

In vijf hoofdstukken komen aan de orde persoonsaanduidingen met lichaamsdelen (*bleek-scheet, zenuwpees, zielepoot*), voornamen (*Iulhannes, boerentrien*), kleding (*slijmjurk*), dieren (*uilskuiken, dekhengst*) en voorwerpen (*brompot, goedgezak*). Ieder van deze hoofdstukken wordt besloten met een paragraaf 'Onbruikbare namen op dit terrein'. Jansen geeft niet alleen een overzicht van wat hij op elk van deze gebieden gevonden heeft (hij baseerde zich op Van Dale), er wordt ook getracht een verklaring te vinden. Waarom vinden we wel *bier-buik* en *draaikont* en geen samenstelling met *-oksels*? Jansen: in de eerste plaats moet een lichaamsdeel opvallend, of tenminste bekend, zijn, in de tweede plaats moeten de woorden zelf niet ingewikkeld of lang zijn; daarom valt bijvoorbeeld een woord als *appendix* af.

Hoe komt het dat de meeste samenstellingen met *hond* (*bloedhond, helhond*) op slechte mannen slaan, terwijl er in onze maatschappij zo positief tegen honden aangekeken wordt? Jansen: 'Een verklaring zou kunnen zijn dat we tegenwoordig meer op honden gesteld zijn dan in het verleden.' Honden werden vroeger tamelijk slecht, honds behandeld, en de persoonsaanduidingen dateren nog uit die tijd. Enige conclusies uit zijn boek. Bij zes van de tien persoonsaanduidingen is er sprake van aanduiding van een deel voor het geheel (*pars pro toto*), in de andere gevallen gaat het om metaforen. Het tweede deel van de samenstellingen is meestal kort en echt 'Hollands'. De positieve gevoelswaarde van *oog* maakt het haast onmogelijk om ogen in de sociale omgang te misbruiken; *spleet oog* is een uitzondering. Als je kijkt naar de aanduidingen voor een bepaald beroep, dan blijkt dat de vrouwelijke lijst gedomineerd wordt door aanduidingen van erotische beroepen, de mannelijke door leger, politie en misdadigers. Persoonsaanduidingen verwijzen meestal naar mensen met onaangename eigenschappen of mensen die voor de spreker tot de buitengroep behoren.

Gevestigden en buitenstaanders: het is jammer dat Jansen geen verband legt met wat sociologen hierover opmerkten (zie bijvoorbeeld Elias & Scotson 1965). Het 'verband tussen

taal en maatschappij' had dan misschien wat gefundeerder belicht kunnen worden. Voor wie lesgeeft en geïnteresseerd is in taalverschijnselen biedt dit boek een hoop bruikbaar materiaal.

Norbert Elias & John L. Scotson *The established and the outsiders* London, Frank Cass, 1965; Nederlandse vertaling: *De gevestigden en de buitenstaanders* Utrecht, Spectrum, 1976

Utz Maas *Kann man Sprache lehren?* Frankfurt, Syndikat, 1976

Frank Jansen

Van apekop tot zielepoot. Hoe mensen elkaar typeren 's Gravenhage, Nijgh en Van Ditmar, 1985

Reeks Gericht Schrijven mavo/lbo

Een instituut als de SLO (Stichting voor de Leerplanontwikkeling) is uniek in West-Europa: op een symposium van de EEG over onderwijs en arbeidsmarkt eind april in Noordwijkerhout werd er door verscheidene buitenlanders jaloers naar Nederland gekeken.

Een van de activiteiten van de SLO de afgelopen jaren betrof de ontwikkeling van het project 'Gericht Schrijven mavo/lbo'. Gericht schrijven als alternatief voor het maken van een opstel heeft al een lange geschiedenis: in 1969 werd er op een aantal scholen havo/vwo mee begonnen. De Commissie Modernisering Moedertaalonderwijs (CMM) startte in 1976 met een dergelijk project op mavo/lbo. Onvrede met het opstel, problemen met de didactiek en weinig motivatie bij de leerlingen om te schrijven waren de aanleiding ertoe. Bij de opheffing van de CMM kwam het project onder verantwoordelijkheid van de SLO.

Een lerares Nederlands over schrijven in het lbo: 'In het verleden dachten wij ook, dat er met die leerlingen niet veel te beginnen was en vooral het vak Nederlands bleek onoverkomelijke moeilijkheden te geven. We deden toch zo ons best: we lieten ze lezen, vragen beantwoorden, veel spelling en grammatica doen, maar op de spaarzame momenten dat we ze zelf lieten schrijven, leek het net of we ze niets hadden geleerd. Op het laatst lieten we ze dan ook niet meer schrijven. [...] Van lieverlee deed je veel meer aan mondeling dan aan schriftelijk taalgebruik. En je zei tegen elkaar: "Wat schrijven die leerlingen later nou, ze solliciteren zelfs per telefoon, ze hoeven he-

lemaal niet te schrijven, hebben schrijven helemaal niet nodig.”

Deze passage komt uit een van de vijf boekjes uit de reeks *Gericht Schrijven mavo/lbo*. De ervaringen waardoor bovenstaande opvatting veranderde, staat er uitgebreid in beschreven. De serie besteedt veel aandacht aan praktische zaken, niet alleen bij de opzet van een programma, maar ook bij bijvoorbeeld het vormgeven van gericht schrijven in het eind eindexamen. Het laatste deel gaat in op de achtergronden van het project; er is ook een videoband te huur of te koop.

Schrijven is méér dan een pen op papier f 7,50; *Schrijven in uitvoering, over de didactiek* f 12,95; *Schrijflijnen in de school, over de planning* f 12,95; *Gericht schrijven in het laatste schooljaar en het eindexamen* f 12,95; *Het waarom van schrijven* f 12,95. Huur videoband f 19,00; prijs koop f 189,00. SLO, afdeling Verkoop, Postbus 2041, 7500 CA Enschede, tel. 053 — 840305.

Leren lezen en schrijven Hartstikke moeilijk?

In mei 1986 is deel 3 van de publikatie *Leren lezen en schrijven. Hartstikke moeilijk?* door El-la Bohnenn, Simon Snel en Marga Tubbing verschenen. Dit deel gaat over leren lezen in alfabetiseringsgroepen. De publikatie is geschreven voor begeleiders van lees- en schrijfgroepen en geeft hen aanwijzingen voor hun lespraktijk. Dit neemt niet weg dat deze publikatie interessant kan zijn voor anderen die zich met leesonderwijs bezighouden. Binnen het basisonderwijs blijkt keer op keer dat er kinderen zijn die veel moeite hebben met leren lezen.

‘Lezen’ staat de laatste tijd midden in de belangstelling en is tot ‘speerpunt’ verklaard binnen het zorgverbredingsbeleid. Het alfabetiseringswerk heeft al jarenlang ervaring met de afvallers van het basisonderwijs. Velen van hen leren op latere leeftijd alsnog lezen en schrijven.

In het eerste hoofdstuk wordt een kader geschetst voor het leesonderwijs. Dit kader is ontstaan uit theorieën met betrekking tot en visies op leren, taalonderwijs, en is duidelijk geïnspireerd door de ideeën van Freire, Freinet en de taalervaringsbenadering. De volgende hoofdstukken geven uitwerkingen hiervan voor de praktijk.

Het boek telt 286 pagina’s en kost f 26,75. Het is te bestellen bij: SVE, Postbus 351, Amersfoort, tel. 033 — 631114; bestelnummer BM-65-AL.

Roldoorbreking in het basisonderwijs

Er is de laatste jaren heel wat materiaal op het gebied van Emancipatie, Rol- en Normdoorbeking in het basisonderwijs ontwikkeld. In dit materiaal wordt gesignaleerd dat de ongelijke positie van vrouwen en mannen in het basisonderwijs wordt teruggevonden in:

- interactie tussen onderwijsgevenden en leerlingen
- gedrag van kinderen ten opzichte van elkaar
- taalgebruik en leerinhouden
- onderlinge taakverdeling van mannen en vrouwen binnen een schoolteam.

In de tweede catalogus van de Materialenbank Onderwijs emancipatie zijn 270 titels beschreven van materiaal dat bovengenoemde onderwerpen tot de inhoud kan rekenen.

De catalogus pretendeert niet alle documenten op het gebied van roldoorbreking in het basisonderwijs beschreven te hebben. De verzameling documentbeschrijvingen lijkt echter een waardevol resultaat, bruikbaar voor leerkrachten en onderwijsbegeleiders, maar ook voor ouders en schoolbestuurders.

De totstandkoming is, evenals bij de eerste catalogus, mogelijk geworden door samenwerking, ditmaal tussen het Werkverband van Plaatselijke en Regionale Onderwijsbegeleidingsdiensten — met name de EBRO-groep daarbinnen — en de Materialenbank Onderwijs emancipatie (MateM), die namens de Landelijke Pedagogische Centra gesitueerd is bij het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS) te Amsterdam. Het beschrijven en beoordelen van het materiaal heeft plaatsgevonden onder verantwoordelijkheid van de MateM.

In feite heeft de samenwerking geresulteerd in twee publikaties:

- 1 De catalogus, die onder verantwoordelijkheid van de MateM is uitgebracht, en
- 2 De Handleiding voor Onderwijsbegeleiders, die is uitgebracht door het WPRO.

In deze laatste publikatie wordt verslag gedaan van het proces van inventarisatie. Dit moet gezien worden als een handleiding bij de catalogus; er worden praktische tips op het terrein

van roldoorbrekend onderwijs gegeven en tenslotte wordt een overzicht van 'witte plekken' gegeven: onderwerpen waarvoor nog geen materiaal voorhanden is, terwijl men wel behoefte daaraan heeft gesignaleerd. De tweede catalogus is verkrijgbaar bij de Matem, p/a APS, Buitenveldertselaan 106, Postbus 7888, 1008 AB Amsterdam, of telefonisch onder nummer 020 — 441815.

Lezen moet je doen

Er is geen leesmethode op de markt die op een natuurlijke, speelse wijze aansluit bij de totale taalontwikkeling van het geestelijk zwakke kind. *Lezen moet je doen* sluit daar wel op aan, zij het dat het geen leesmethode is in de traditionele zin van het woord. Het is een curriculumbeschrijving met een aantal lessuggesties, waarmee elke leerkracht zijn eigen leesmethode kan samenstellen.

Lezen moet je doen is vooral een praktijkboek. De theorie van het leren lezen komt slechts summier aan bod. De lessuggesties zijn ontwikkeld en getest op de Dr. Itardschool voor ZMLK in Zwolle. Centraal in de lessuggesties staat het handelen. Lezen moet je doen, met heel je lijf. Het zeer moeilijk lerende kind leert door het spelen met klanken, gebaren en lettertekens. Het gebarenalfabet van de Franse logopediste Mme Borel-Maisonny speelt daarbij een grote rol. De kracht van dit alfabet zit in de lichamelijke ervaring, in het leren door handelen.

Behalve dat de auteur voor een sterk klank-synthetische benadering kiest, laat ze de koppeling tussen lezen en schrijven los. *Lezen moet je doen* gaat uitdrukkelijk alleen over lezen. Het schept voor leerkrachten de mogelijkheid het curriculum aan te passen aan de individuele behoeften van hun leerlingen. Het *Klankenboek* is om die reden als losbladig deel bijgevoegd.

De leerstof in *Lezen moet je doen* is in zo klein mogelijke stapjes verdeeld. Het tempo is aangepast aan de wijze van leren van deze leerlingen. Op die manier blijven ze gemotiveerd.

Lezen moet je doen is primair bedoeld voor leerlingen op ZMLK-scholen. Het kan echter ook gebruikt worden op MLK- en LOM-scholen, in de kleuterbouw van de basisschool en bij kinderen met leesproblemen op de basisschool, op kinderdagverblijven, mytyl- en tytylscholen (bij leerlingen die gebaren kunnen

maken) en eventueel op dagverblijven voor ouderen.

Lezen moet je doen kost samen met het losbladige *Klankenboek* f 20,35 en kan besteld worden onder vermelding van bestelnummer N.109.4300, bij de afdeling Verkoop van de SLO, Postbus 2041, 7500 CA Enschede, tel. 053 — 840305.

Zwart/wit onderwijs

Er zijn de laatste paar jaar veel lespakketten verschenen die racistische vooroordelen willen bestrijden binnen het voortgezet onderwijs. Daarmee is echter niet gezegd dat die vooroordelen ook inderdaad worden bestreden. Het aanbod is zo verschillend, dat leerkrachten moeite hebben met het kiezen van het juiste lespakket, waarbij de centrale vraag is hoe je die vooroordelen benadert: indirect of direct. Om hen te helpen bij het maken van die keuze hebben Marlou Min en Nine Nooter, medewerkers van het project 'Vooroordelen zwart/wit' van de vakgroep Maatschappijleer van de Rijksuniversiteit Groningen een boekje geschreven: *Zwart/wit onderwijs 2*. Hierin beschrijven, vergelijken en beoordelen zij een twintigtal lespakketten over het thema racisme en racistische vooroordelen.

Zwart/wit onderwijs 1 ging hieraan vooraf en bevatte een overzicht van 120 organisaties en instellingen in Nederland en België die activiteiten verrichten op het gebied van antiracistische vorming in het voortgezet onderwijs. Verder ontwikkelden de schrijfsters in dit eerste deel een visie op racisme.

Voor nadere informatie: Marlou Min, tel. 050 — 636290 of Nine Nooter, tel. 050 — 717462.

Verkenningen: Educatief ontwerpen

De projectgroep LOBO van de SLO heeft een bundel met verkenningen naar de kern van het vakmanschap van de leraar samengesteld: *Educatief ontwerpen*. Het is een bundel opstellen onder redactie van Erik Vos, Peter Dekkers en Fred Goffree.

De schrijver van het eerste opstel is de professionele ontwikkelaar die met veel inventiviteit probeerde om van achter het bureau pasklaar onderwijs voor de praktijk te maken. Hij liep stuk en leerde ervan dat onderwijskundige theorie en vakdidactische kennis pas kunnen

functioneren in ontwerpsituaties in een echte praktijk.

In het tweede opstel wordt een lerares in het basisonderwijs gevolgd, die gedwongen is haar eigen onderwijs te ontwerpen: Haar kinderen snappen niets van de methode die voor 'heel Nederland' is geschreven. Bij deze gevalstudie wordt de lezer ook enkele malen uitgenodigd zelf aan alternatieve ontwerpen te werken.

In het derde opstel krijgen we te zien, hoe een aantal opleiders zelf ontwerpen alsof ze leraar in het basisonderwijs waren. Dit zou een voorbeeld kunnen zijn voor docenten die gezamenlijk op zoek willen gaan naar hun eigen vakmanschap, om erachter te komen hoe je leraren en studenten kunt leren educatief te ontwerpen.

De praktijk van het tweede gedeelte van het boek komt uit de opleidingen. De auteur van opstel vier klapt uit de eigen school om de mogelijkheden van het educatief ontwerpen te analyseren.

In de vijfde bijdrage worden drie uitvoerige opleidingsprogramma's doorgelicht, en wel op de vraag: 'Is dit nu educatief ontwerpen?'. Dat blijkt dan tegen te vallen. Vanuit het perspectief van 'educatief ontwerpen' kunnen die bestaande programma's evenwel verrijkt worden.

Het zesde artikel is het verslag van een opleider die educatief ontwerpen in zijn programma opneemt.

Educatief ontwerpen is te bestellen bij de afdeling Verkoop van de SLO, Postbus 2041, 7500 CA Enschede, tel. 053 — 840305.

Daar zit wat in

Bij de Stichting Educatie Culturele Minderheden (StEM) is het boekje *Daar zit wat in* verschenen. Het is geschreven door Hanneke van der Schoot en Carola van der Voort en is bedoeld voor mensen die werkzaam zijn in of betrokken zijn bij het geven van Nederlands aan gevorderde cursisten. Het boek beschrijft de uitgangspunten van de vormgeving van dit type educatie en geeft een uitwerking van de thematisch-cursorische aanpak. Het is een aanpak, waarbij de vergroting van de taalvaardigheid geïntegreerd wordt met vorming en maatschappij-oriëntatie. Er wordt ingegaan op het oefenen van spreken, luisteren, lezen en schrijven en vergroting van de woordenschat

in relatie met behandeling van voor cursisten relevante thema's. Ook wordt besproken hoe je een overzicht kunt maken van fouten die cursisten maken en hoe je met behulp van zo'n overzicht kunt selecteren welke grammaticale structuren aan bod moeten komen. Het boek is te verkrijgen door overmaking van f 10,— op giro 55 25 443 t.n.v. de Stichting Educatie Culturele Minderheden, onder vermelding van *Daar zit wat in*. Voor nadere inlichtingen: StEM, Voorstraat 45, 3512 AJ Utrecht, tel. 030 — 316490.

Kinderboeken

Teleac begint dit schooljaar met een cursus over kinderboeken. Onderwerpen zijn: Waar moet je rekening mee houden als een kind gaat lezen? En hoe maak je een keuze uit alle soorten boeken die er op de markt zijn? Het gaat om tv-programma's van een half uur; de eerste is op zondag 19 oktober.

Er zijn ook zes bijbehorende radioprogramma's en er is een cursusboek.

Voor nadere informatie: Cato van Wijk of Matthijs van Heijst, tel. 030 — 956911.

Adressen van de auteurs in dit nummer

H. v.d. Bergh, p/a SCO, Grote Bickersstraat 72, 1013 KS Amsterdam

M. Hajer, p/a SLO, Project Legio, Postbus 2041, 7500 CA Enschede

T. Meestringa, p/a SLO, Project Legio, Postbus 2041, 7500 CA Enschede

A. Nederkoorn, J. van Lennepkade 384², 1053 NM Amsterdam

R. Oostdam, p/a SCO, Grote Bickersstraat 72, 1013 KS Amsterdam

Ph. Yde, p/a Rijksuniversiteit Gent, Henri Dunantlaan, 2000 Gent, België
